

ЕКСКУРЗИЈА КАО ВИД ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА У ШКОЛИ

Далиборка Миљатовић

Универзитет у Источном Сарајеву, Педагошки факултет у Бијељини

Апстракт: Ћачке екскурзије су облик ваншколског васпитно-образовног рада који је нашао место и у савременој школи. Овде ће бити приказана савремена дидактичко-методичка схватања о циљу, задацима, врстама и начину припреме, извођења и кориштења стеченог знања ученика на њима. Циљ екскурзије треба одредити на основу васпитно-образовних задатака појединих наставних програма. Екскурзије се изводе приликом одласка у вредна природна, културна, историјска и привредна места. Постоји више врста екскурзија с обзиром на место извођења, наставне предмете, ток обрађивања наставне теме, трајање и друге критеријуме. Екскурзију треба спровести према одговарајућој организацији, односно планирати и припремити, тако да реализација протиче кроз одређене етапе или фазе. Унапред се утврђују одговарајућа питања за разговор, одређује техника прикупљања података, одређују индивидуална и групна задужења и друге техничке појединости, да би након екскурзије уследио закључни и допунски рад у учионици. Екскурзије би требало повољно да утичу на оживљавање наставног рада, на непосредни доживљај и очигледност, на развој радозналости, развој способности посматрања, пожељног понашања ученика и мноштво других пожељних особина личности.

Кључне речи: Екскурзија, васпитно-образовни рад, школа, деца.

Увод

Ћачка екскурзија обавезно подразумева активност која се изводи негде изван школског објекта односно негде у природи или у друштвеној средини и то значи да је реч о једној врсти ваннаставне активности. Циљ екскурзије је непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини, подизање еколошке свести, упознавање културног, историјског и духовног наслеђа и привредних достигнућа. Садржаји екскурзије остварују се на основу наставног плана и програма и саставни су део годишњег програма рада. У *Енциклопедијском рјечнику педагогије* (1963, 214), који се не тако ретко узима за пример доброг извора наводи се да су екскурзије посебан облик наставе изван школске учионице због непосредног проучавања оне наставне грађе која се у учионици не може успешно демонстрирати. Истовремено у *Педагошком речнику 1* (1967, 281) исто као и у *Енциклопедијском рјечнику педагогије* појмовно се обрађује само израз „екскурзија“, без атрибутских додатака „Ћачка“, „школска“, „наставна“ на које увек наилазимо у стручним

чланцима, уџбеницима дидактике, у методикама и сл. При навођењу битних облика или вида рада овде је значајно истакнуто да екскурзије омогућавају ученицима упознавање предмета и појава у природним условима, али не и на систематичан начин како је то могуће постићи у учионици. Богатство утисака и материјала на екскурзијама ученицима лако скреће пажњу са циља на небитне ствари а уз то се на екскурзијама губи и много времена. Оно што је важно истаћи јесте да екскурзију не треба сматрати методом (јер се током екскурзије примењује више метода као што су посматрање, демонстрација, објашњавање, практичан рад и др.), већ обликом наставе. Са теоријског становишта могла би се извршити занимљива анализа која би дала одређенији одговор на питање да ли су екскурзије општи облик васпитно-образовног рада (односно једна врста школске активности) или је реч о посебном облику наставног рада. Међутим, то је у овом случају само једно формално-теоријско питање. Битно је да се на екскурзијама доста сазнаје и да оне имају велики како васпитни тако и здравствени значај. Данас у нашој земљи класичне ђачке екскурзије уступају место путовањима која се састоје од доласка групе ученика у једно место и боравку у њему неколико дана, уз два-три изласка у ближу околину. Традиционални специфични облик васпитно-образовног рада са својим јасним циљевима и задацима и трансформацијом у рекреативне облике, изгубио је готово сваки смисао. Вачка екскурзија би требало да се разликује од осталих рекреативних путовања ученика. Њу, пре свега, треба да карактерише програмска одређеност, строго утврђен план који садржи првенствено образовну (стицање нових или практично утврђивање раније стечених теоријских знања), затим културну и социјалну (међусобно дружење, упознавање нових људи), па тек онда рекреативну компоненту у смислу забаве и одмора (Штетић, 2003).

Врсте и облици ђачких екскурзија

Чим се појави више облика испољавања неког феномена што је случај са ђачким екскурзијама, уследи и потреба за одговарајућим сврставањима или класификацијама мноштва појавних облика тог феномена у одређене групе, класе или врсте. Свако разврставање полази од тачно одређених критеријума. На ђачке екскурзије могу се применити различити критеријуми и тако добити више врста екскурзија. Мање или више скоро исте критеријуме по којима се разврставају екскурзије налазимо у педагошким речницима, енциклопедијама, дидактикама и другим стручним или научним радовима. У литератури се наилази на већи број различитих врста екскурзија (Табела 1):

Табела 1 : Врсте екскурзија

Р. Б.	КРИТЕРИЈУМ ДЕОБЕ	ВРСТА ЕКСКУРЗИЈЕ
1.	место извођења	екскурзије у природу, фабрику, музеј, ЗОО или ботанички врт, посете повременим или сталним изложбама, ...
2.	удаљеност	у месту, изван места, у простору завичаја, ...
3.	наставни предмет	природа и друштво: историјска, географска, биолошка, ...
4.	трајање	вишедневне, једнодневне, полудневне, двочасовне, ...
5.	структура или место у наставном	припремне (уводне ради буђења

	процесу	интересовања, давања почетних података или ради прикупљања података), ради обраде наставних садржаја и завршне, ради извођења закључака, синтезе, опажања, истематизације садржаја, ...
6.	обим наставног садржаја	комплексно – тематске, вишетематске, тематске
7.	годишње доба	пролећне, јесење и зимске
8.	број учесника	школске, разредне, одељенске и групне
9.	облик извођења	наставни изласци, наставни излети и наставна путовања

Извор: <http://www.pef.uns.ac.rs> (Часопис Норма, прегледано 05. 03. 2014.)

Постоји могућност разврставања екскурзија и по другим појединачним критеријумима или комбиновањем два или више сродних критеријума. Битно је да одабрани критеријум представља битно својство једне групе екскурзија. Екскурзије према облику извођења могу бити (Бразда, 1985):

1. Наставни изласци – облик екскурзије који траје један наставни час, ученици се изводе до неког ближег објекта као што је парк, поље, ливада, река, бара, ЗОО врт, ботанички врт, галерија, музеј и сл. Најчешће се изводе поводом збивања у природи или друштву, као што су први цвет, прва ласта, повремена изложба итд. Наставни изласци припремају се као сваки наставни час, али се за објекат извођења наставе не користи учионица, већ неки од наведених простора или објеката.

2. Наставни излети – подразумевају дужи боравак у природи најчешће од јутра до вечери. Према циљу и садржини организовања наставни излети могу бити: стручни, образовни, забавни и радни. Али да би били што занимљивији у њих се укомпонују разни елементи па се они ретко када појављују у чистом типском виду. Излети радног карактера су вид друштвено- корисног рада. Организују се као акције уређивања околине, пошумљавања голети, сакупљања секундарних сировина, шумских сировина, шумских плодова, лековитог биља и сл. Материјална добит стечена на овај начин користи се за финансирање излета, за забаву, набавку учила или хуманитарну помоћ.

3. Наставна путовања (излети који трају више дана, изводе се обично на почетку или на крају школске године и то у простору завичаја (на море, језеро, реку, планину, у научно-истраживачку станицу).

Екскурзије према објектима извођења могу бити:

1. екскурзије у природну средину – вредне су по томе што се природа од давнина сматра најбољом лабораторијом за проучавање живих бића и што се у природи могу посматрати и проучавати разноврсне појаве, откривати важне законитости и изводити практични радови значајни за савлађивање наставних програма. Боравећи у природи, ученици најлакше могу сагледати и деловање разних фактора на прилагођеност и начин опстанка живих бића, укључујући и човека, као што су: географске карактеристике, клима, годишња доба, временске појаве, састав и плодност тла, начин обраде земље, настале еколошке промене и

поремећаји и др. Док бораве у природи ученици се излажу повољном здравственом утицају природних фактора, као што су сунце, чист ваздух, шетње, игра и друге сличне активности.

2. екскурзије у привредна предузећа – организују се као посете пољоривредним добрима, фабрикама, туристичким предузећима или занатским радионицама. Њихова васпитно-образовна вредност је што се ученици упознају са практичном применом стечених знања са различитим занимањима људи и што оне могу бити од значаја у погледу заузимања позитивних ставова о нужности друштвене и техничко-технолошке поделе рада и занимања као и на јављање професионалних интересовања и других чинилаца од којих може зависити и протичати њихов професионални успех и развој.

3. екскурзије у музеје – значајне су због тога што се у овим приликама ученици могу најлакше заинтересовати за разне догађаје из културно-историјске прошлости једног народа или се на овај начин упознати са научним, техничким и другим проналасцима, са ликовном уметности или значајним археолошким открићима. Нарочито се посећују историјски, природњачки и технички музеји. У природњачким музејима ученици могу видети фосилне остатке живог света, збирке инсеката једног подручија, препариране животиње и сл., што у њима побуђује нарочито велико интересовање за изучавање природе.

4. екскурзије на сталне или повремене природњачке изложбе

5. екскурзије у ЗОО врт или у ботаничку башту – нису толико значајне као екскурзије у природну средину али оне ипак деци омогућавају да се упознају са биљним и животињским светом како завичаја тако и удаљених крајева. Такви објекти по правилу постоје у великим градовима и корисни су нарочито за децу урбаних средина. Међутим, без тих објеката не би могла ни сеоска деца да упознају флору и фауну тропских или поларних крајева, удаљених океана, мора, језера и других занимљивих станишта.

Циљ и задаци ђачких екскурзија

За сваку екскурзију обавезно се утврђују образовни и васпитни циљ и задаци. То се утврђује на основу општег циља и задатка на чијем се остваривању ради током целокупног школовања а нарочито на основу циља и задатка који се остварују у настави појединих предмета. Због тога је битно, шта ће се касније видети у одељку о припреми и планирању екскурзија, да се при планирању једне екскурзије прецизно утврде образовни и васпитни задаци који су оствариви а да се у свим осталим детаљима таквог плана као и појединим фазама извођења екскурзије према њима подешава време, трајање, место и начин извођења екскурзије, као и све наставне и све друге активности ученика, наставника и других стручних лица који у томе учествују. Пошто екскурзије могу да буду више наставне или више рекреативне, разумљиво је што ће се циљ и задаци који на таквим екскурзијама треба да се остваре бити различити. Разлике у циљу, задацима и карактеру екскурзија могу постојати и с обзиром на приказане врсте екскурзија (Табела 1), као и с обзиром на узраст ученика, културно-историјске, привредне и друге карактеристике крајева које током

екскурзије ученици обилазе, као и карактеристике природне и друштвене средине у којима они свакодневно живе. Образовно-васпитна вредност ђачких екскурзија до сада је оцењивана углавном са два аспекта. Један аспект је више дидактички, нарочито када је реч о тзв. наставним екскурзијама, а други је више васпитни нарочито када је реч о екскурзијама којима се приписују атрибути „ђачке“, „школске“, „рекреативне“ и сл.

У ширем васпитном смислу њихова вредност се огледа у следећем:

1. Екскурзије утичу на испољавање и развијање, хуманости, пријатељства, солидарности, међусобног помагања, сарадње, опште културе, културног опхођења, као и националне, верске и сваке друге толеранције.

2. Васпитна вредност екскурзија огледа се и у њиховом доприносу развијању осећања, поноса и спремности да се допринесе националном и укупном културном развоју друштва.

Припрема и планирање екскурзије

Пошто су екскурзије саставни део васпитно-образовног рада школе и пошто произилазе из општег циља и задатака васпитно-образовног рада, као и задатака појединих наставних предмета, оне се, као саставни део организације наставе, морају још на почетку школске године у једној школи пажљиво и стручно организовати и одговарајућим планом приложити осталим плановима активности те школе. Само добро припремљене екскурзије могу без већих тешкоћа да се изведу и да испоље своју оптималну педагошку ефикасност. У супротном, то би, тврди Лекић (1975), биле „шетње без конкретног циља и задатка“. Припрема и планирање једне екскурзије је доста сложен и одговоран посао, па се због тога у свим радовима посвећеним проблему екскурзије постављају захтеви и очекивања онима који су у обавези да екскурзију организују, односно припремају и планирају. Будући да захтевају детаљно испланиран програм путовања са описом и сатницом, ангажовањем искључиво изабране туристичке агенције која поседује услове да може обављати туристички промет у оквиру дечијег туризма, екскурзије имају карактер специфичног туристичког аранжмана. У својој основи, полудневне и једнодневне екскурзије деце предшколског и школског узраста, поред васпитно-образовне функције истичу и смисао кратког предаха и опуштања. Проблеми могу настати приликом извођења оваквих екскурзија а тичу се процене трајања и дужине путовања. Наиме, појава нервозе и великог умора често се јавља као последица претдугог трајања путовања. Стога је потребна велика стручност приликом постављања плана за екскурзију деце како би се избегли евентуални проблеми који се могу јавити током извођења програма.

Припрема наставника (одељенског старешине)

Увидом у већи број релевантних извора наставникова припрема екскурзије огледа се у извршавању следећих послова:

- проучавање одговарајуће стручне и друге литературе;
- планирање и реализација екскурзије;

- извршавање појединих послова у сачињавању плана и организације екскурзије (резервације, превоз, смештај, исхрана, финансијска средства);
- обилазак и упознавање предела, места и објеката које ће током екскурзије ученици посетити (уколико наставник нема никакво претходно сазнање о томе);
- припремање ученика, родитеља и стручних лица која ће бити непосредно ангажована у реализацији екскурзије;
- припремање помоћног васпитачког и другог особља које ће учествовати у остваривању екскурзије;
- утврђивање списка наставних помоћно- техничких и других средстава која ће бити понета на екскурзију;
- утврђивање листе одеће, хране, средстава за одржавање личне хигијене и свега осталог што ће ученици на екскурзију понети;
- извршавање других стручних и техничких послова од којих зависи успех екскурзије.

Припрема ученика

За припрему ученика, између осталог, значајно је:

- да они (разговарајући са родитељима и другим особама у породици или коришћењем штампаних и других извора) унапред упознају места која ће посетити и кроз која ће током екскурзије пролазити;
- да припреме фото- апарат, камеру и друга техничка средства којима ће бележити оно што ће на екскурзији видети;
- да припреме картонске кутије, кесе и друге погодне амбалаже у коју ће се одлагати на екскурзији сакупљен материјал;
- да се психички припреме они ученици који се нису дуже одвајали од своје породице.

Учешће ученика у припреми, као и у каснијој реализацији екскурзије, није значајно само због тога да би се екскурзија добро припремила, већ и због тога да би се ученици током извођења екскурзије према свему на одговарајући начин односили. Уколико у све то ученици (лично, посредством одељењске заједнице или на неки други начин) нису били довољно и на одговарајући начун укључени, није за чуђење ако се током извођења екскурзије примети да су незаинтересовани и пасивни, да их је тешко окупити око неког објекта, да неки од њих увек знају нешто друго чиме ће се забавити, инсистирају само на активностима забавно-рекреативног карактера и сл.

Припрема родитеља

Припрема родитеља, према Продановићу (1979), посебно је значајна због тога што су многи од њих сувише брижни, тешко подносе одвајање од своје деце или им деца имају проблема са здрављем, дужим одсуствовањем из породице, нису довољно самостална и др. Уз то, екскурзије су за родитеље посебан материјални издатак, а за неке од њих у том погледу и непремостива тешкоћа. Због свега тога, о свим питањима и проблемима, као и са планом извођења екскурзије родитеље треба на погодан начин (на родитељским састанцима, индивидуалним разговорима и сл.) благовремено обавестити, а по могућности и ангажовати у извршавању неких обавеза. Учесће родитеља у пословима припреме или реализације екскурзије је добро дошло, нарочито због тога што нема потребе да само наставници објашњавају значај екскурзије, што није увек лако нити пријатно задужење. То не треба да чини само наставник и због тога што ће се увек наћи неко међу родитељима који све оспорава, сумња, негодује или у свему томе види само корист школе, туристичких предузећа и наставника.

Извођење ђачке екскурзије

Екскурзије се изводе према унапред утврђеном плану и детаљно извршеним техничким припремама. За једнодневне и вишедневне екскурзије одговорни су директор школе, вођа екскурзије, поједини наставници и друго задужено особље, а за краће наставне изласке углавном је одговоран наставник. Уколико екскурзија траје један или више дана из реда наставника бира се стручни вођа екскурзије. Он се стара да се екскурзија у свему оствари према унапред утврђеном плану, односно према постављеном циљу и задацима. Уколико се екскурзија мора одложити, морају се што пре и без скривања ученицима саопштити разлози за то јер би скривање таквих разлога било веома штетно. За време извођења екскурзије наставник настоји одржати дисциплину јер од тога зависи читав успех екскурзије.

Извођење или ток екскурзије, према Филиповићу (1980), обухвата:

- а) путовање (које мора бити удобно јер од тога зависи расположење и успех екскурзије) до одредишта, уз успутне одморе, исхрану, посматрања и посете;
- б) смештај или окупљање на одређеним местима;
- в) ступање наставника у везу са кустосима, водичем и другим особљем;
- г) припрема и опремање места екскурзије за нормалан наставни рад (уколико је то потребно);
- д) долазак ученика и наставника, према предвиђеном плану, на предвиђено место;
- ђ) рад ученика и наставника на том месту (уз одговарајућу помоћ стручних лица).

Завршне или накнадне активности

Ниједан вид екскурзије није завршен само уколико се изведе одлазак на терен. Њену трећу, такође значајну фазу представљају накнадне или закључне активности. Оне следе по повратку са терена и извршавају се, по правилу, у учионици, школској радионици, кабинету или другим погодним школским објектима. Завршним радом сумирају се утисци са екскурзије, верификује план и разговара о владању ученика.

На темељу стеченог искуства, односно извршених посматрања, прикупљеног материјала и стечених сазнања следи даљи рад. Тако, нпр., у ваннаставним активностима или радећи код куће, појединачно или у групама, ученици обрађују током екскурзије сакупљен материјал, правећи колекције или збирке (фотографија, разгледница, минерала, хербаријуме и сл.), пишу извештаје или обављају допунске активности (прикупљају информација из уџбеника и шире литературе, изводе допунска посматрања и експерименте или одговарајуће друге активности). Тако сређене податке они могу родитељима, наставницима и другим ученицима презентовати у виду изложби, наступа у школским радио и ТВ-емисијама или читањем реферата у даљем наставном раду. Ако је нпр. екскурзија имала за циљ да се ученици претходно упознају са неким објектима, предметима, процесима и појавама, тада се, најпре, у завршном раду истакну битне карактеристике тих објеката, предмета, процеса и појава и, даље, на темељу тога продубљивањем и проширивањем наставних садржина, учење и сазнавање се наставља читањем уџбеника, реферата и других допунских извора, презентацијом сачињених збирки, извођењем нових експеримената, демонстрација или на неки други погодан начин. Оваквим завршницама екскурзијама ће се не само истински приближити теорија и пракса, школа и њено окружење, него ће се и снажно деловати на ученике да се према учењу активно односе.

Закључак

Тачке екскурзије представљају врсту путовања која се извршавају с циљем реализације теоријског дела наставе изван учионице, па се у зависности од карактера екскурзије ученицима пружа могућност да непосредно посматрају, истражују и учествују у пројавама и процесима који чине део наставних планова и програма. Дечије екскурзије осмишљене су у форми једнодневних излета деце предшколског или школског узраста у ближу околину већих градова као најзначајнијих центара са акцентом на обилазак заштићених предела који имају велики значај. Реализацијом екскурзија у заштићеним пределима, деца млађег школског узраста добијају шансу за непосредном едукацијом и увидом у све већи проблем деградације, уништавања и загађивања животне околине и могућностима и начинима борбе очувања планете. Конкретан и очигледан пример еколошке едукације на терену оставља трајан утисак у свести деце као учесника оваквих путовања. Реализација што већег броја екскурзија у заштићена подручја у циљу проширења нивоа еколошког знања деце, као инструмената подизања њихове еколошке свести има велики значај за будуће нараштаје.

Литература

- Brazda, M. (1985): *Terenski rad i ekskurzije u nastavi geografije*, priručnik za nastavnike, Zagreb: Školska knjiga
- Лекић, Ђ. (1974): *Методика наставе познавања природе и друштва, уџбеник за пети разред педагошке академије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Институт за педагошка истраживања у Београду, (1967) *Педагошки речник 1*, Београд: Завод за уџбенике
- Пашалић, С. и Ђурић, С. (2013): *Методички приручник за наставу познавања друштва у петом разреду основне школе*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства
- Поткоњак, Н. И Шимлеша, П. (1989): *Педагошка енциклопедија 1*, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника
- Продановић, Љ. (1977): Рад са родитељима у припреми и организацији школске екскурзије, у Зборнику Васпитно-образовна функција школских екскурзија, Секција просветних листова република и покрајина Југославије, Београд.
- Продановић, Љ., (1979): *Привредно финансијски водич*, Београд.
- Продановић, Љ., (1997:) *Индивидуална сарадња с родитељима: прилог методици сарадње са породицом*, Београд: Савез учитеља Србије
- Продановић, Т. Т., Лекић, Ђ., Дамјановић, В., Стефановић, В., (1975): *Истраживања у настави, методолошки приручник за школе и наставнике*, Нови Сад
- Симеуновић, В. и Спасојевић, П. (2005): Савремене дидактичке теме, Педагошки факултет Бијељина
- Филиповић, Н. (1980): *Дидактика 2*, ООУР за уџбенике, Источно Сарајево: ИГКРО „Свјетлост“
- Franković, D., (1963): *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb: Matica Hrvatska
- Ђурчић, М.(2006): *Методичка и организациона структура наставе природе и друштва*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства

<http://www.pef.uns.ac.rs> , Часопис Норма (2000)

EXCURSION AS A FORM OF EDUCATIONAL WORK AT SCHOOL

Abstract: *School trips are a form of extra-curricular educational - educational work that has found a place in the modern school. There will be a display of contemporary didactic - methodological conception of the object, tasks, types and manner of preparation, execution and use of acquired knowledge to their students. The aim of the excursion should be determined on the basis of educational - educational tasks of individual curricula. Excursions are performed when going to valuable natural, cultural, historic and commercial city. There are several types of excursions with regard to the place of performance, subjects, stream processing teaching topics, duration and other criteria. Taking into account the nature and character, the trip should be carried out according to the appropriate organization or plan and prepare so you realized flows through certain stages or phases, that is related to excursions in advance determine the appropriate questions for the interview, determine the data collection technique, highly individual and group assignments and other technical details that after the excursion follows the closing and additional work in the classroom. Excursions should favorably affect the revival of teaching, direct experience and obviousness, to develop curiosity, developing skills of observation, desirable behavior of students and a host of other desirable personality traits.*

Keywords: *Excursion, upbringing and education work, school, kids*